

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Zmiany struktury przestrzennej usług i ich konsekwencje dla rynku pracy województwa śląskiego

Author: Franciszek Kłosowski

Citation style: Kłosowski Franciszek. (2014). Zmiany struktury przestrzennej usług i ich konsekwencje dla rynku pracy województwa śląskiego. „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego” (Vol. 26, 2014, s. 81-97)

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

FRANCISZEK KŁOSOWSKI
Uniwersytet Śląski, Sosnowiec, Polska

Zmiany struktury przestrzennej usług i ich konsekwencje dla rynku pracy województwa śląskiego

Changes in the spatial structure of services and their implications for the labour market of the Silesian Voivodeship

Streszczenie: Celem analizy jest określenie zmian dokonujących się w usługach województwa śląskiego, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po roku 2008 (kryzys gospodarczy). Zebrany materiał pozwolił na sformułowanie następujących wniosków:

1. Analiza danych statystycznych oraz wyników badań ankietowych pozwala na stwierdzenie, że w odniesieniu do usług województwa śląskiego trudno mówić o kryzysie gospodarczym, chociaż można zauważyć znaczne spowolnienie rozwoju, które było jednak przesunięte w czasie w stosunku do kryzysu ogólnosiwiatowego (objęło lata 2010 i 2011).
2. W badanym okresie dokonały się znaczące zmiany poziomu rozwoju usług w gminach województwa śląskiego. Nie zmieniło to jednak ogólnego obrazu rozwoju usług, w którym dominującą pozycję zachowały Katowice. Nastąpiło jednak nieznaczne zmniejszenie przestrzennych dysproporcji w poziomie rozwoju usług.
3. Wzrost liczby pracujących w usługach ograniczył negatywne konsekwencje dla rynku pracy. Ustalono, że wysoki poziom rozwoju usług korzystnie wpływa na niższą stopę bezrobocia, jednak brak jest istotnej statystycznie zależności między dynamiką zmian w usługach a podobnymi zmianami w poziomie bezrobocia.

Abstract: The aim of the analysis is to determine the changes occurring in the services of the Silesian Voivodeship with special regard to the period after the year 2008 (economic crisis). The collected material enabled the authors to formulate the following conclusions:

First of all, the analysis of the statistical data as well as the results of poll research allows the authors to state that there are hardly any reasons to speak of economic crisis with regard to the services provided within the area of the Silesian Voivodeship. Despite the fact that the rate of development was considerably decreased in the area, it still occurred at a delay in comparison to the global crisis (the years 2010 and 2011).

Secondly, the investigated period of time revealed considerable changes in the level of service development with regard to municipalities of the Silesian Voivodeship. Little though did it affect the general

image of service development, which was still dominated by Katowice. There was, however, a small decrease in spatial disproportions within the level of service development.

Thirdly, the increase of employment in services reduced the negative consequences for the labour market. The high level of service development was considered to favourably affect the unemployment rate, although there is no significant statistical relationship between changes in services and similar changes in unemployment level.

Słowa kluczowe: kryzys gospodarczy; rynek pracy; struktura przestrzenna usług; usługi; województwo śląskie

Keywords: economic crisis; labor market; services; Silesian Voivodeship; spatial structure of services

WSTĘP

Przełom pierwszej i drugiej dekady XXI w. dla gospodarki europejskiej nie wypadła zbyt korzystnie. Zapoczątkowany w 2008 r. kryzys gospodarczy dotknął większość państw Unii Europejskiej – chociaż w różnym zakresie – przyczyniając się do okresowego spadku ich PKB. Na tym tle bardzo korzystnie prezentowała się Polska. Co prawda także i tutaj nastąpiło pogorszenie koniunktury gospodarczej i wiele niekorzystnych tendencji (np. wzrost poziomu bezrobocia), tym niemniej doszło jedynie do spadku dynamiki wzrostu, a nie do recesji w gospodarce (*Kryzys...*, 2009; Nazaruk, 2013; Zieliński, 2012).

Obraz ten odnosi się z jednej strony do sytuacji ogólnopolskiej, a z drugiej do całej gospodarki. Dlatego też wydaje się bardzo istotne zwrócenie uwagi na konsekwencje światowego kryzysu gospodarczego zarówno w aspekcie regionalnym, jak i w odniesieniu do wybranych sektorów gospodarki. Stąd też przedmiotem niniejszego opracowania będzie sektor usług województwa śląskiego. Pod względem przestrzennym analiza przeprowadzona zostanie na wszystkich poziomach jednostek administracyjnych (województwo, powiaty i gminy). Zwrócenie uwagi właśnie na ten sektor wynika z jego przewagi w strukturze zatrudnienia (udział 59%), a tym samym ważnej roli w gospodarce tego regionu.

W literaturze przedmiotu brak jednoznacznych opinii na temat wpływu kryzysu gospodarczego na usługi. Co prawda oddziałuje on na ograniczenie popytu, jednak przeważa pogląd, iż usługi są stosunkowo odporne na zjawiska recesyjne, znacznie bardziej niż sektor przemysłowy. Tłumaczone jest to szeregiem uwarunkowań (Borchert, Matoo, 2009; Forlani, 2010; Januskiewicz, 2011; Lettice i in., 2013), w tym m.in.:

- dużą heterogenicznością usług;
- dużą elastycznością dochodową popytu, zwłaszcza w odniesieniu do usług bytowych, komunalnych czy edukacyjnych;
- mniejszymi powiązaniem międzynarodowymi przedsiębiorstw usługowych;
- dużym udziałem w działalnościach rynków narodowych;
- różnym czasem reakcji branż usługowych na warunki kryzysowe;
- mniejszą cyklicznością popytu na wiele usług w porównaniu do popytu na produkcję przemysłową;
- mniejszą zależnością produkcji i wymiany usług od finansowania zewnętrznego;

- postępującą serwicyzacją produkcji, która wymusza konieczność kontraktowania usług, zwłaszcza usług biznesowych;
- specyficznymi uwarunkowaniami funkcjonowania rynków usług, wynikającymi z charakteru usług jako takich (np. konieczność równoczesnego uczestnictwa usługodawcy i usługobiorcy w procesie wytwarzania niektórych usług);
- funkcjonowaniem naturalnych monopolii, zwłaszcza dla takich kategorii usług, jak transport czy telekomunikacja;
- często dużym udziałem własności państwa w niektórych rodzajach przedsiębiorstw usługowych ze względu na narodowe interesy strategiczne (np. telekomunikacja);
- asymetrią informacji;
- wysokim poziomem regulacji krajowych w celu utrzymania niskich cen;
- trudnością w eksporcie i imporcie niektórych rodzajów usług (wynikającą z ich specyfiki).

Jednak przedsiębiorstwa usługowe w całej Unii Europejskiej również odczuły kryzys, gdyż, jak zauważa J. Stefaniak-Kopoboru (2013), część usług jest ściśle powiązana ze sferą wytwórczą, którą znacznie bardziej dotknął kryzys (Euronews, 2010), a część usług ma charakter luksusowy (turystyka, rekreacja, kultura), z których rezygnuje się w pierwszej kolejności w momencie uszczuplenia dochodów. Wyrazem tego jest znaczący w państwach Unii Europejskiej spadek obrotu usługami w 2009 r. w stosunku do roku poprzedniego, wynoszący 8,4% (Stefaniak-Kopoboru, 2013). Jednak nieco odmiennie sytuacja ta rysowała się w ujęciu branżowym usług (Stefaniak-Kopoboru, 2013; Ziolo, 2011) czy też w poszczególnych krajach. Dla przykładu, jak podaje K. Nyklewicz (2013), w RFN – mimo kryzysu gospodarczego w latach 2008–2009 – nastąpił wzrost zatrudnienia w usługach, objął on przede wszystkim usługi publiczne (ochrona zdrowia, edukacja), przy czym dotyczył głównie zatrudnienia atypowego (marginalnego, na czas określony i oraz w niepełnym wymiarze godzin); z kolei znaczące redukcje zatrudnienia miały miejsce we Francji (Dorocki, 2011).

Dlatego celem niniejszego opracowania jest próba odpowiedzi na trzy zasadnicze, powiązane ze sobą pytania:

1. Czy widoczny jest (był) kryzys gospodarczy w usługach województwa śląskiego i ewentualnie jakie są (były) jego objawy?
2. Jak zmienia się struktura przestrzenna usług w województwie śląskim?
3. Jakie są konsekwencje zmian w usługach dla rynku pracy województwa?

Podstawą analizy są materiały pochodzące z różnych źródeł. Główna część danych to ogólnie dostępne materiały GUS dotyczące podmiotów gospodarczych, pracujących, produktu krajowego brutto, wartości dodanej brutto oraz poziomu bezrobocia, pozyskane z roczników statystycznych i Banku Danych Lokalnych GUS. Jednak nie zawierały one wszystkich potrzebnych informacji, w tym tak kluczowych, jak kompletne dane o pracujących w usługach na poziomie gminnym. Dlatego konieczne było uzupełnienie materiału statystycznego o zakupione w Urzędzie Statystycznym w Katowicach dane obejmujące pracujących w podmiotach gospodarczych, zarejestrowanych w systemie REGON. Niestety, materiał ten nie jest idealny, na co uwagę zwracali m.in. E. Nowosielska (2002), P. Śleszyński (2003), J. Parysek

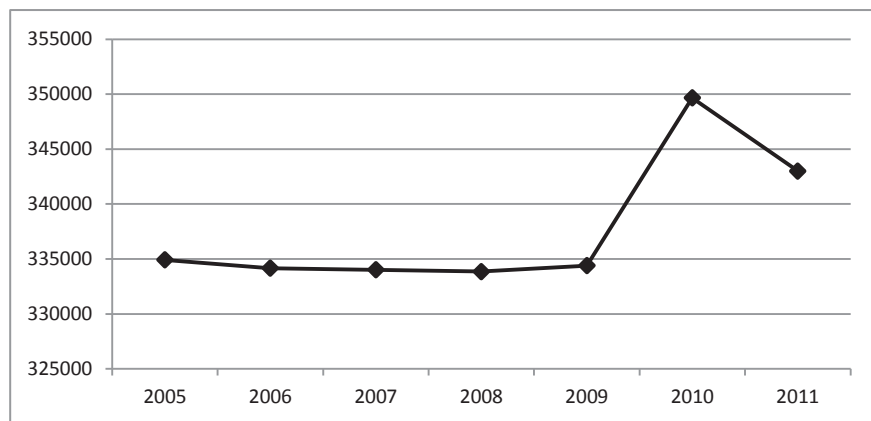
(2005), D. Ilnicki (2009) czy F. Kłosowski (2014), ale jest to jedyny sposób pozyskania informacji o pracujących na poziomie gmin województwa śląskiego. Materiał ten uzupełniono o badania ankietowe wśród podmiotów gospodarczych REGON zaliczanych do sekcji usług (od sekcji G). Objęły one reprezentatywną próbę 158 podmiotów gospodarczych.

Zasadniczy zakres czasowy opracowania dotyczy lat 2005–2010, chociaż w przypadku niektórych charakterystyk został on rozszerzony do 2011 lub 2012 roku.

WPLYW KRYZYSU GOSPODARCZEGO NA USŁUGI W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

By móc odpowiedzieć na pierwsze z postawionych na wstępie pytań, wykorzystane zostaną dane dotyczące różnych aspektów opisujących rozwój czy funkcjonowanie usług. Stąd też analiza oparta będzie zarówno na „twardych” danych statystycznych, jak i opiniach pracodawców uzyskanych w drodze badań ankietowych.

Rozpatrując zmiany liczby podmiotów gospodarczych reprezentujących usługi (ryc. 1), trudno dostrzec objawy kryzysu; wprawdzie od 2005 do 2008 r. obserwowano nieznaczny spadek ich liczby (o 0,3 p.p.), ale w 2009 r. zostało to zniwelowane wzrostem liczby podmiotów (o 0,2 p.p.). W 2010 r. przyrost w stosunku do 2009 r. wyniósł aż 4,6 p.p., ale należy zwrócić uwagę, że po części mogło to wynikać ze zmian w klasyfikacji stosowanych przez GUS (przejście z PKD 2004 na PKD 2007). W 2011 r. uwidocznił się jednak istotny spadek liczby podmiotów gospodarczych reprezentujących usługi (o 2 p.p.), ale stan z 2011 r. i tak był znacznie wyższy od tego z 2009 r. i lat wcześniejszych.

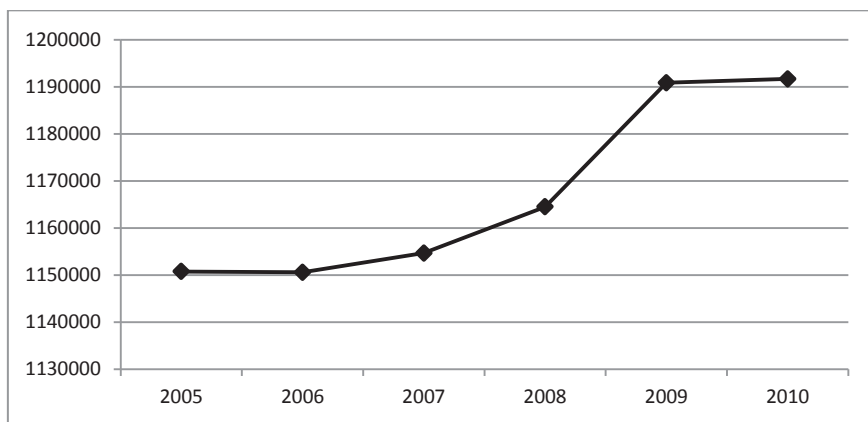

Ryc. 1. Zmiany liczby podmiotów gospodarczych REGON reprezentujących usługi w województwie śląskim w latach 2005–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów GUS

By w sposób bardziej precyzyjny określić zmiany dokonujące się w grupie podmiotów gospodarczych, dodatkowo przeanalizowano rejestracje nowych podmiotów gospodarczych oraz wyrejestrowania już istniejących. Obserwując nowe rejestracje podmiotów w trzech latach, tj. w 2007, 2010 i 2011, widać, że wystąpił spadek dynamiki rejestracji poniżej wyniku roku wcześniejszego, ale jednocześnie w 2009 r. miał miejsce najwyższy przyrost nowych podmiotów (o ponad 20%). Patrząc na te dane, można dojść do wniosku, że spadek nowych rejestracji o blisko 40% w 2011 r. w stosunku do 2010 r. może faktycznie wynikać z sytuacji kryzysowej w gospodarce. Po części potwierdzają to dane dotyczące wyrejestrowań podmiotów gospodarczych, chociaż tu sytuacja była bardzo dynamiczna. Od 2007 r. wzrastała liczba wyrejestrowań podmiotów gospodarczych reprezentujących usługi, w 2010 r. liczba ta zmniejszyła się o 50%, by w 2011 r. wzrosnąć o blisko 100% i ponownie zmniejszyć się o 111% w 2012 r.

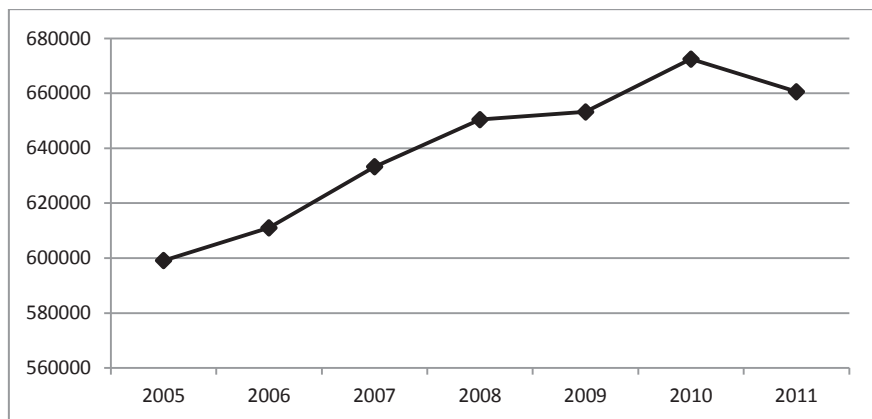
Nieco podobne jest znaczenie danych dotyczących pracujących w usługach województwa śląskiego (ryc. 2). W przypadku danych o pracujących w podmiotach gospodarczych z zakresu usług zarejestrowanych w rejestrze REGON od 2006 daje się zaobserwować stały wzrost pracujących, przyjmujący największe rozmiary w 2009 r. i najmniejsze (bliskie stabilizacji) w 2010 r. W okresie tym nastąpił wzrost pracujących o 41 tys. osób (czyli o 3,6 p.p.).

Ryc. 2. Zmiany liczby pracujących w podmiotach gospodarczych REGON reprezentujących usługi w województwie śląskim w latach 2005–2010

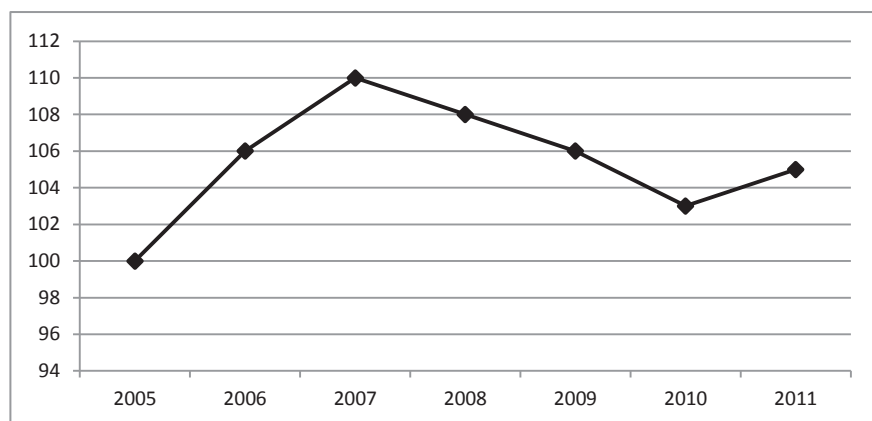
Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów GUS

Koresponduje to z danymi o pracujących w podmiotach gospodarczych zatrudniających ponad 9 osób, czyli ogólnie dostępnymi materiałami statystycznymi o liczbie pracujących publikowanymi przez GUS (ryc. 3). Tutaj także już od 2005 r. do 2010 r. następował dynamiczny wzrost pracujących, który wyniósł 74 tys. osób (tj. o 12,4%). Jednak w 2011 r. (którego niestety brak we wcześniejszym ujęciu) nastąpił spadek pracujących w usługach o 12 tys. osób (tj. 1,8 p.p.). To także może sugerować oznaki kryzysu gospodarczego, chociaż znacznie przesuniętego w czasie.

Ryc. 3. Zmiany liczby pracujących w usługach województwa śląskiego w latach 2005–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów GUS

Ryc. 4. Dynamika zmian wartości dodanej brutto sekcji reprezentujących usługi w województwie śląskim w latach 2005–2011

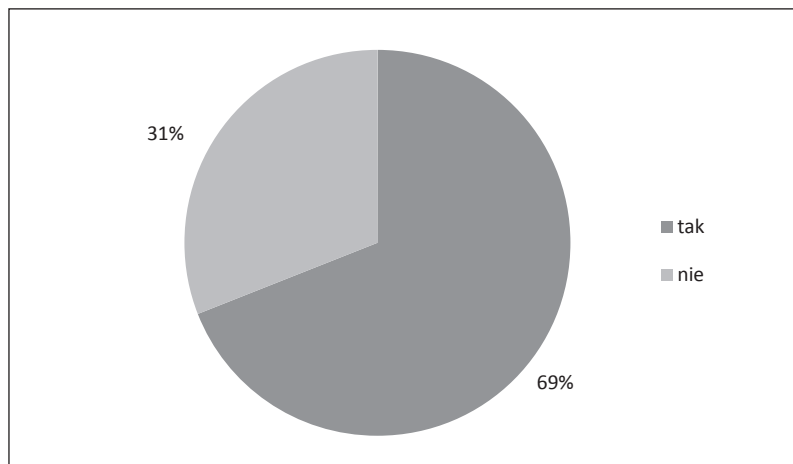
Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów GUS

W tym kontekście niezwykle istotne są materiały dotyczące wartości dodanej brutto wytworzonej przez podmioty gospodarcze reprezentujące sekcje usługowe. Jest to o tyle istotne, że pozwala ukazać zmiany w produktywności usług. Porównując dynamikę zmian wartości tego wskaźnika, ponownie uzyskujemy obraz, który nie tak bardzo odbiega od wcześniejszych charakterystyk (ryc. 4). Porównując dane, widać stały wzrost wartości tego wskaźnika, chociaż przy odmiennej w poszczególnych latach dynamice. Po szybkim wzroście w latach 2006–2007 (przekraczającym 6 p.p.) od 2008 do 2010 r. nastąpiło spowolnienie dynamiki wzrostu, by w 2011 r. ponownie uległa ona zwiększeniu. Należy zwrócić tu uwagę, że

w najgorszym pod tym względem 2010 r. wartość dodana brutto usług w województwie śląskim w stosunku do roku poprzedniego i tak wzrosła o 3 p.p. Analizując te dane, możemy dojść do wniosku, że co prawda od 2008 do 2010 r., czyli od momentu wystąpienia kryzysu światowego, w usługach województwa śląskiego dało się zaobserwować pewne spowolnienie wzrostu, ale był to nadal wzrost, a nie regres.

Materiały te skonfrontowane zostały z opiniami pracodawców reprezentujących podmioty usługowe dotyczącymi wpływu kryzysu na ich działalność. Badania ankietowe realizowano w 2012 r. w ramach projektu badawczego pt: „Społeczno-gospodarcze i przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych rynków pracy województwa śląskiego – SGP WSL”, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Miały one znacznie szerszy zakres merytoryczny – 55 pytań (Sitek i in., 2013), na potrzeby niniejszej publikacji wybrano jedynie te z nich, które w sposób bezpośredni związane są z problematyką kryzysu. Badania te miały charakter reprezentacyjny, a co za tym idzie, największa grupa przedsiębiorców związana była z podmiotami reprezentującymi sekcję G, czyli szeroko ujęty handel i naprawy.

Pierwsze z pytań dotyczyło podstawowej kwestii, czyli: czy widoczne są oznaki kryzysu gospodarczego w gospodarce? Na tak postawione pytanie 69% respondentów dało odpowiedź twierdzącą (ryc. 5). A zatem tylko niespełna 1/3 pytanych takich oznak w swojej działalności nie dostrzegła (co i tak wydaje się bardzo dużą grupą).

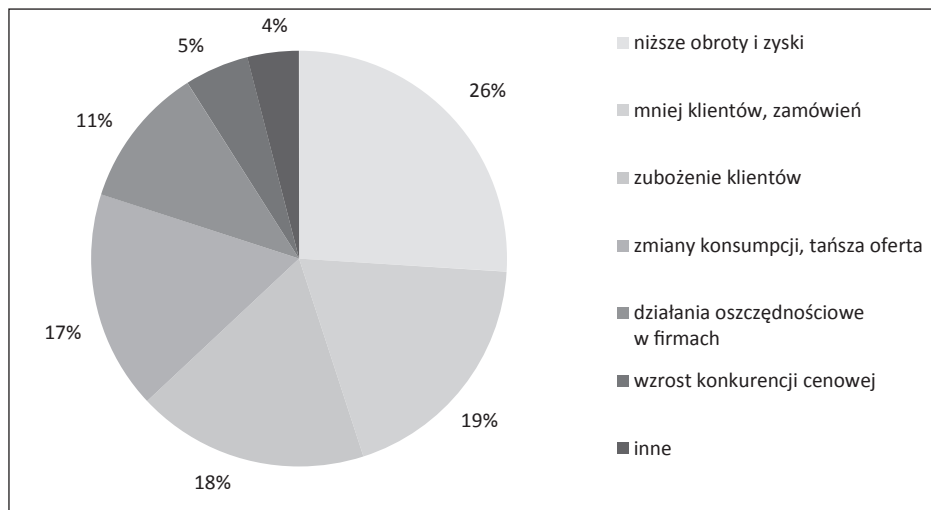

Ryc. 5. Odpowiedź na pytanie: „Czy widoczne są oznaki kryzysu gospodarczego w gospodarce?”

Źródło: opracowanie własne

Kolejne pytanie odnosiło się do kwestii przejawów tego kryzysu. Odpowiedzi na tak sformułowane pytanie było wiele, jednak dają się one pogrupować w kilka zasadniczych wariantów, z tym że przynajmniej część z nich jest ze sobą ściśle powiązana (ryc. 6). Najliczniejsza grupa odpowiedzi wskazywała na obniżenie obrotów i zysków (26%), co związane było z mniejszą liczbą klientów i zamówień (19%). Duża część respondentów

wskazywała na kwestie związane ze zubożeniem klientów (18%), co w konsekwencji prowadzi do ograniczenia i zmian struktury konsumpcji. Anketowani wskazywali na przesunięcie konsumpcji w stronę tańszych towarów i usług (17%). Te cztery grupy opinii stanowiły aż 80% wszystkich odpowiedzi. Dalsze warianty wskazywały na konieczność działań oszczędnościowych w firmach (11% odpowiedzi) i wzrost konkurencji cenowej (5%). Pozostałe odpowiedzi (4%) miały już bardziej indywidualny charakter.

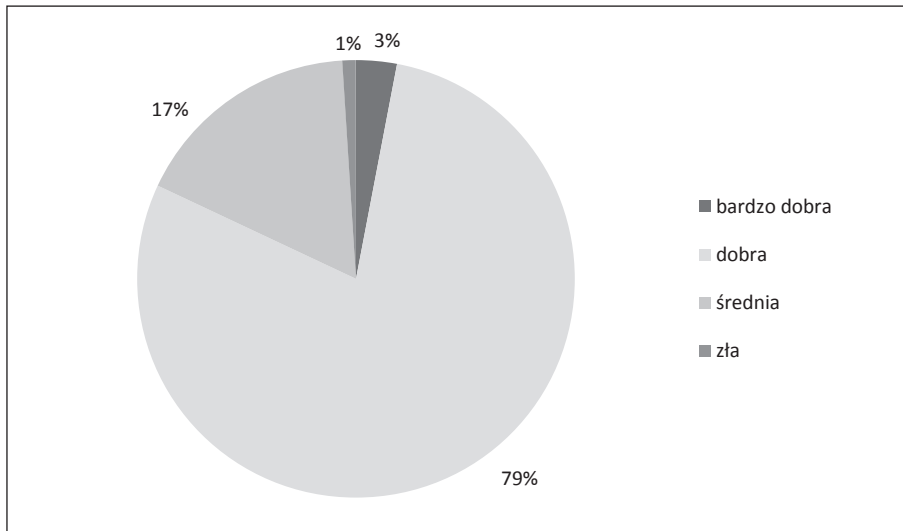
Ryc. 6. Odpowiedź na pytanie o przejawy kryzysu w gospodarce

Źródło: opracowanie własne

Odpowiedzi te dobrze korespondują z wynikami badania B. Barczaka i K. Bartusika (2010), którzy wskazują, iż negatywne skutki kryzysu dla przedsiębiorstw usługowych (zwłaszcza tych małych i średnich) to przede wszystkim:

- spadek obrotów i zysków;
- dążenie do redukcji kosztów;
- pogorszenie sytuacji finansowej;
- koncentracje działalności na sytuacji bieżącej;
- redukcje cen produktów i usług;
- wzrost wskaźnika upadłości;
- spadek inwestycji.

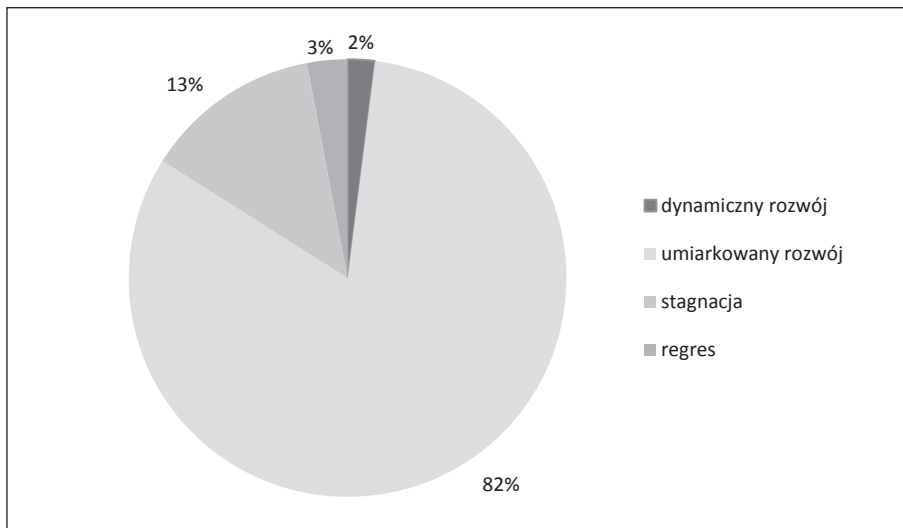
Odpowiedzi na pytanie trzecie sugerują, że co prawda respondenci ankiety widzą oznaki kryzysu, ale w odniesieniu do ich firm (reprezentujących różne sekcje usług) wpływ ten jest co najmniej umiarkowany, gdyż na pytanie o ocenę kondycji finansowej własnej firmy aż 82% badanych odpowiedziało, że jest ona bardzo dobra lub dobra. Dalsze 17% osób odpowiedziało, że jest ona średnia, a tylko 1% anketowanych wskazała na złą kondycję własnej firmy (ryc. 7). Wynika z tego jednoznacznie, że w ostrej formie kryzys gospodarczy dotknął tylko niewielką grupę podmiotów usługowych województwa śląskiego.

Ryc. 7. Odpowiedź na pytanie o aktualną kondycję finansową firmy

Źródło: opracowanie własne

Bardzo podobnie prezentują się odpowiedzi na ostatnie z pytań, dotyczące perspektyw rozwoju firmy w roku następnym, tj. 2013. Wśród odpowiedzi 84% ankietowanych w 2012 r. prognozowało dynamiczny lub umiarkowany rozwój swojej firmy. Dla dalszych 13% najbardziej prawdopodobna była stagnacja, a tylko 3% wskazało na możliwość regresu (ryc. 8).

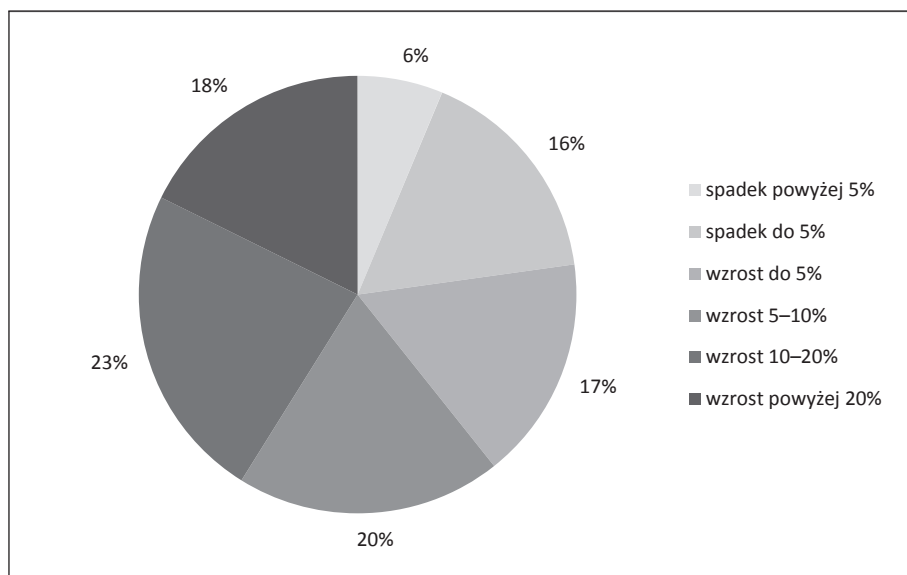
Ryc. 8. Odpowiedź na pytanie o przewidywane perspektywy firmy w 2013 roku

Źródło: opracowanie własne

Do zaprezentowanych badań ankietowych najlepiej pasuje znane sformułowanie, że „strach ma wielkie oczy”. Bowiem z jednej strony respondenci wskazują na istniejący kryzys, ale prawdopodobnie nie był on nazbyt dokuczliwy, gdyż z drugiej strony kondycja zdecydowanej większości podmiotów gospodarczych reprezentujących usługi była co najmniej dobra. Jednocześnie ankietowani z optymizmem patrzą w przyszłość – na przekór szeregowi prognoz z 2012 r. – bowiem aż ponad 4/5 ankietowanych widzi możliwość rozwoju swojej firmy.

ZMIANY PRZESTRZENNE W USŁUGACH

Niezaistnienie zjawiska kryzysu w usługach oczywiście nie oznacza, że nic nie dzieje się w ujęciu przestrzennym, zwłaszcza na poziomie gminnym. Wynika to z faktu, że poziom wojewódzki jest bardzo uśredniony, natomiast na poziomie gminnym zachodzą rozmaite procesy, od szybkiego rozwoju po zjawiska recesji, a wszystko to uzależnione jest od specyfiki lokalnej. Bardzo zróżnicowane są także przyczyny tych zmian. By poznać sytuację usług na poziomie gminnym, wykorzystane zostały dane dotyczące pracujących w podmiotach gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON dla lat 2005–2010.

Ryc. 9. Struktura zmian liczby pracujących w gminach województwa śląskiego w latach 2005–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów GUS

W okresie 2005–2010 w województwie śląskim wskaźnik nasylenia pracującymi w usługach, przypadającymi na 1000 mieszkańców, wzrósł z 246 do 257 osób, tj. o 4,5 p.p. Trzeba jednak zdawać sobie sprawę, że jest to efekt zarówno wzrostu liczby pracujących

w usługach, jak i spadku liczby mieszkańców województwa. W badanym okresie liczba pracujących w usługach wzrosła o 41 tys. osób, natomiast liczba mieszkańców zmniejszyła się o 51 tys. osób, czyli o 1,1 p.p.

Na poziomie gminnym w zdecydowanej większości jednostek nastąpiła poprawa poziomu rozwoju usług wyrażona przyrostem liczby pracujących w usługach na 1000 mieszkańców (ryc. 9). Taka sytuacja miała miejsce w 77% gmin województwa śląskiego, a zatem w 23% gmin odnotowano spadek poziomu rozwoju usług. Biorąc pod uwagę obie składowe tych zmian, w 22% gmin zanotowano spadek liczby pracujących w usługach, natomiast spadek liczby mieszkańców miał miejsce w 36% gmin.

Mimo stosunkowo krótkiego okresu badawczego skala zmian była dosyć znaczna, zwłaszcza pod względem poprawy nasycenia usługami. W przypadku większości, bo 61% gmin nastąpił przyrost wartości wskaźnika o ponad 5%, w tym w 18% gmin przyrost pracujących w usługach przypadających na 1000 mieszkańców przekroczył 20%, osiągając maksymalne rozmiary powyżej 50% w gminach wiejskich Ornontowice (54%) i Popów (51%) (tab. 1). Wysoką dynamiką wzrostu charakteryzowały się głównie gminy wiejskie, które z reguły cechowały się niskim lub średnim poziomem rozwoju w 2005 r. W przypadku miast, zwłaszcza tych dużych, zmiany te nie były najczęściej zbyt wielkie. Wzrost wskaźnika nasycenia usługami powyżej 10% wystąpił jedynie w Gliwicach, Rybniku i Zabrze. Co ciekawe, niewielki spadek wartości wskaźnika zanotowano w stolicy województwa – Katowicach, które w 2005 r. osiągnęły najwyższy jego poziom, przekraczający 600 pracujących na 1000 mieszkańców. Stało się tak mimo zmniejszenia się liczby mieszkańców miasta o 6 tys.

Tab. 1. Gminy województwa śląskiego o najwyższej dynamice zmian liczby pracujących w usługach na 1000 mieszkańców w latach 2005–2010

Gmina	2005	2010	Dynamika zmian (2005 = 100)
Ornontowice	182,8	297,5	154,3
Popów	108,4	163,6	150,9
Ożarówice	269,0	390,5	145,1
Żywiec	339,8	465,1	136,9
Starcza	78,5	106,9	136,2
Jaworze	231,4	314,8	136,0
Węgierska Górka	129,2	175,3	135,7
Krzanowice	79,1	107,2	135,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie materiałów GUS

Obniżenie poziomu nasycenia usługami najczęściej ograniczało się do kilku procent, większe zmiany wynoszące powyżej 10% miały miejsce jedynie w 3 gminach: Mierzęcicach, Bieruniu i Ujszałach.

Rozkład przestrzenny zmian – przyrostów i spadków nasycenia usługami – ma charakter mozaikowy. Gminy o spadkach nasycenia występują praktycznie na terenie całego województwa i są najczęściej pojedyncze lub stanowią zgrupowania dwóch sąsiadujących gmin.

Większe zgrupowania gmin charakteryzujących się regresem nasycenia usługami mają miejsce w dwóch obszarach – we wschodniej i centralnej części województwa (obejmujące 12 gmin, w tym Katowice, Dąbrowę Górniczą, Będzin, Czeladź i niektóre z gmin w powiecie zawierciańskim) oraz w południowej jego części (Ujsoły, Rajcza, Milówka i Radziechowy-Wieprz).

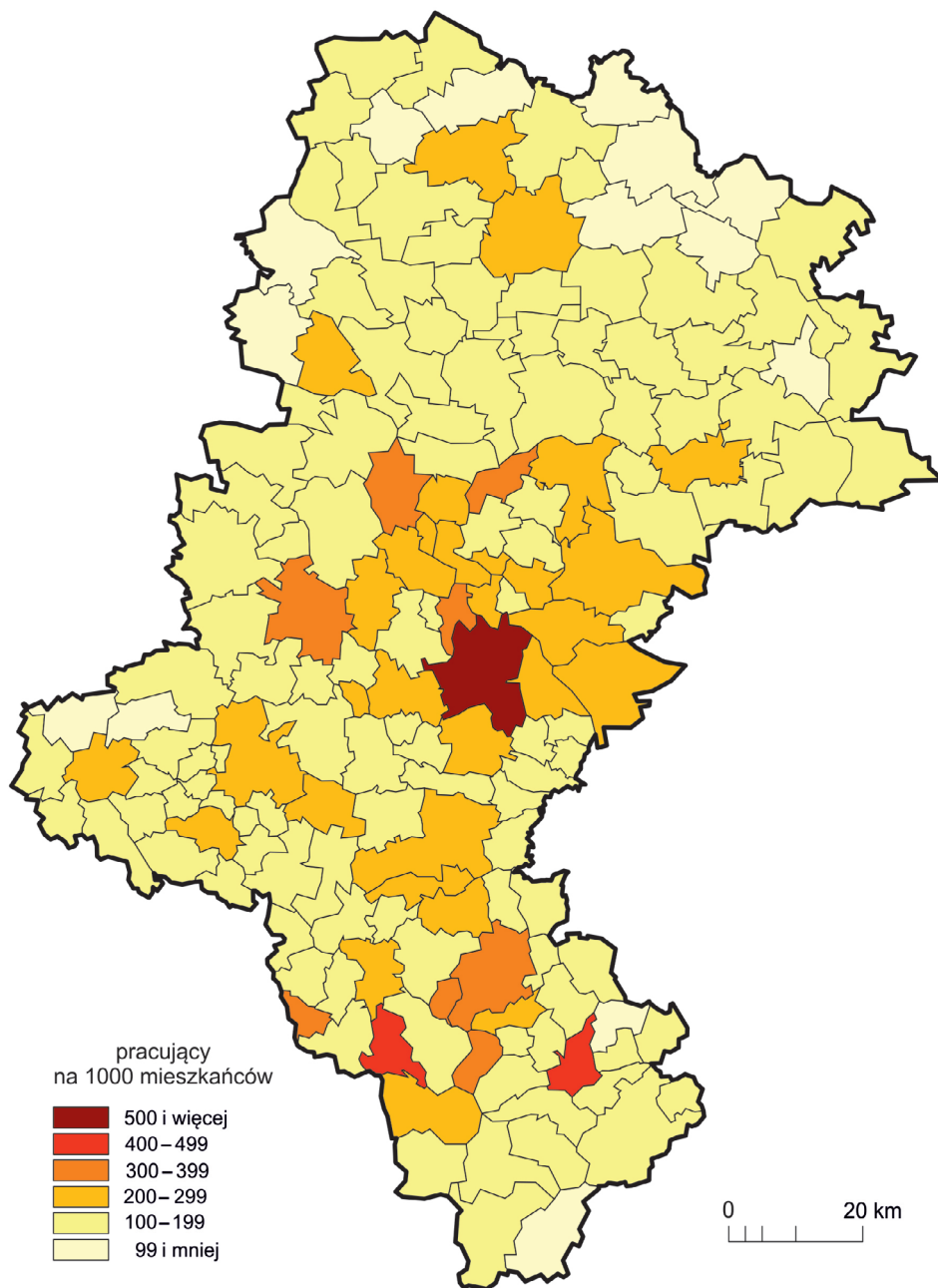
Gdyby na zmiany te popatrzeć przez pryzmat wielkości gmin, to okazuje się, że prócz największych miast liczących ponad 200 tys. mieszkańców, w których nastąpił nieznaczny spadek pracujących w usługach, we wszystkich pozostałych grupach wielkościowych gmin odnotowano wzrosty (tab. 2). Warto podkreślić, że gminy wiejskie charakteryzowały się w badanym okresie wyższą dynamiką przyrostu pracujących w usługach, niż miało to miejsce w gminach miejskich i miejsko-wiejskich, osiągając maksymalnie wartość 112,3 w grupie dużych gmin o liczbie mieszkańców ponad 10 tys. Tylko nieco niższą dynamiką charakteryzowała się kolejna grupa gmin wiejskich o liczbie mieszkańców od 5 do 10 tys. Dane te są zbieżne z tendencjami demograficznymi w województwie śląskim, gdzie to właśnie obszary wiejskie charakteryzują się przyrostem zaludnienia, który kontrastuje z depopulacją miast (Runge, 2010; Sitek i in., 2013) i jest przynajmniej w części efektem procesów suburbanizacji (Runge, Kłosowski, 2011). Prócz największych miast województwa w pozostałych grupach wielkościowych odnotowano wzrost pracujących w usługach, który największy był w grupie miast średnich (o liczbie mieszkańców 20–50 tys.), oraz miast najmniejszych (do 10 tys. mieszkańców). Ta ostatnia grupa gmin stanowi pewne zaskoczenie, ponieważ najczęściej przyjmuje się, że małe miasta charakteryzują się ograniczonymi możliwościami rozwojowymi.

Tab. 2. Dynamika zmian liczby pracujących w usługach w grupach gmin województwa śląskiego ze względu na liczbę mieszkańców w latach 2005–2010

Liczba mieszkańców grup gmin	Dynamika zmian (2005 = 100)
Gminy wiejskie	
do 5 tys.	104,5
5–10 tys.	110,8
powyżej 10 tys.	112,3
Gminy miejskie i miejsko-wiejskie	
do 10 tys.	107,5
10–20 tys.	103,2
20–50 tys.	108,1
50–100 tys.	104,1
100–200 tys.	103,3
powyżej 200 tys.	98,7

Źródło: obliczenia własne na podstawie materiałów GUS

Zmiany te, chociaż w niektórych przypadkach znaczne, nie spowodowały zasadniczych przewartościowań na mapie poziomu rozwoju usług województwa śląskiego, chociaż w stosunku do 2005 r. nastąpiło zmniejszenie dysproporcji między gminami. Dla obu przedziałów

Ryc. 10. Pracujący w usługach na 1000 mieszkańców w województwie śląskim w 2010 r.

Źródło: Sitek i in. (2013)

czasowych obliczono miarę rozrzutu – współczynnik zmienności, którego wartość zmniejszyła się z 49,7% w 2005 r. do 44,7% w 2010 r. To efekt przede wszystkim dosyć dużych wzrostów wskaźnika nasycenia usługami wśród najsłabszych pod tym względem gmin w 2005 r. i wolniejszego wzrostu lub nawet niewielkiego spadku jego wartości wśród przodujących gmin. W gminach, które w 2005 r. nie osiągały poziomu nawet 80 pracujących w usługach na 1000 mieszkańców, wzrosty wyniosły: Pawonków (1,3 p.p.), Ciasna (16,6 p.p.), Nędza (17,4 p.p.), Rudnik (18,1 p.p.), Przyrów i Kruszyna (po 22,6 p.p.), Krzanowice (35,5 p.p.) i Starcza (36,2 pp). Dla porównania w najlepiej wyposażonych gminach, w których wartość wskaźnika przekraczała 350 pracujących w usługach na 1000 mieszkańców, zmiany te wynosiły: Katowice (spadek o 1,8 p.p.), Bielsko-Biała (spadek o 2 p.p.), Cieszyn (wzrost o 10,8 p.p.) i Ustroń (wzrost o 15,2 p.p.).

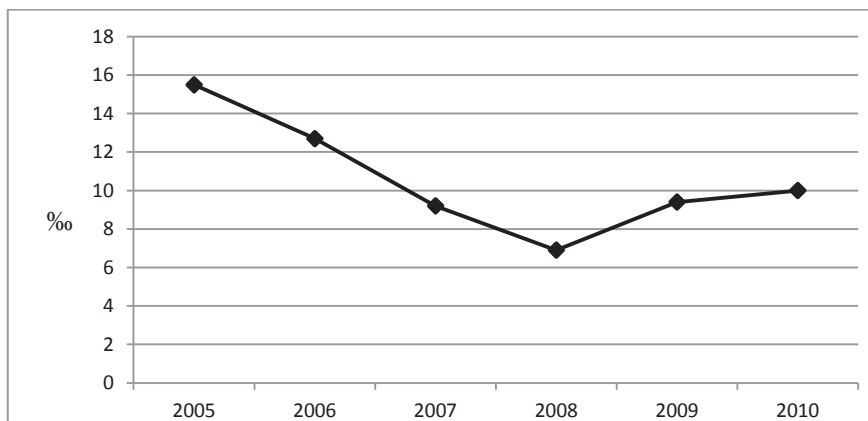
W 2010 r., nadal z wartością wskaźnika na poziomie 597 pracujących w usługach na 1000 mieszkańców, przodują Katowice (ryc. 10). Kolejnymi gminami pod tym względem (wskaźnik powyżej 400 pracujących) są Żywiec i Ustroń. Dalszych 8 gmin przekroczyło poziom 300 pracujących i są to najczęściej miasta konurbacji katowickiej i jej obrzeża (Gliwice, Chorzów, Tarnowskie Góry, Ożarówice) oraz południowej części województwa (Bielsko-Biała, Cieszyn, Szczyrk i Jaworze). Ponadto wysoki poziom rozwoju usług związany jest z dużymi i średnimi miastami z reguły pełniącymi funkcje miast powiatowych, dlatego są one rozmieszczone w przestrzeni województwa w miarę równomiernie, ale z największą koncentracją w części centralnej i południowej. W części północnej do grupy tej zaliczyć można jedynie trzy ośrodki – Częstochowę, Kłobuck i Lubliniec.

Najsłabiej pod względem usługowym rozwinięte są gminy leżące na obrzeżach województwa, skupione w części północnej (najliczniejsza grupa), zachodniej i południowej.

Układ ten, ze względu na hierarchię miast województwa oraz pełnione przez nie funkcje, wykazuje dużą trwałość (Kłosowski, 2008). Trzeba zwrócić jednak uwagę na nowe centra usług związane głównie z gminami wiejskimi, jak np. gmina Ożarówice, na terenie której zlokalizowany jest stale rozwijający się i trzeci pod względem odprawionych pasażerów w Polsce port lotniczy Katowice-Pyrzowice, czy położona w sąsiedztwie Bielska-Białej gmina Jaworze, rozwijająca szereg funkcji, m.in. uzdrowiskową.

KONSEKWENCJE ZMIAN W USŁUGACH DLA RYNKU PRACY WOJEWÓDZTWA

Ostatnie z postawionych na wstępie pytań dotyczy wpływu zmian w usługach na rynek pracy województwa śląskiego. Przedstawiony w części pierwszej wzrost liczby pracujących w usługach (ryc. 3, 4) w sposób naturalny powodował wzrost regionalnego rynku pracy oraz większości rynków lokalnych (poziom gminny). Jednak ta tendencja wzrostowa nie do końca przełożyła się na poziom stopy bezrobocia. Co prawda od 2005 do 2008 r. stopa bezrobocia corocznie malała, ale w latach 2009 i 2010 powtórnie wzrosła, chociaż do znacznie niższego poziomu, niż miało to miejsce w 2005 r. (ryc. 11).

Ryc. 11. Stopa bezrobocia w województwie śląskim w latach 2005–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Stąd wniosek, iż pozytywne zmiany w usługach niestety nie do końca przełożyły się na ograniczenie poziomu bezrobocia. Dotyczy to całego województwa, dlatego niezwykle interesująca jest kwestia, jak zmiany usług na poziomie powiatów przekładają się na poziom bezrobocia (stopę bezrobocia). W tym celu obliczono współczynnik korelacji Pearsona między dynamiką zmian w usługach i odpowiadającą im dynamiką zmian stopy bezrobocia w latach 2005–2010. Wartość korelacji wyniosła $r = 0,30$ i okazała się nieistotna statystycznie. A zatem zmiany poziomu bezrobocia w powiatach nie mają bezpośredniego przełożenia na to, co dzieje się w usługach. Wynika z tego wniosek, że na stopę bezrobocia wpływ wywierają także inne czynniki, nie tylko zatrudnienie w usługach.

Chociaż brak jest zależności między dynamiką zmian usług i bezrobocia, tym niemniej dla pełniejszego obrazu oddziaływań usług obliczono także współczynnik korelacji między poziomem rozwoju usług wyrażonym liczbą pracujących w tym sektorze na 1000 mieszkańców i stopą bezrobocia. W tym przypadku współczynnik korelacji Pearsona to $r = -0,453$ – tym razem wartość okazała się istotna statystycznie. Jest to zależność odwrotna, a zatem wysoki poziom nasycenia usługami przekłada się na niższy poziom bezrobocia.

WNIOSKI

Zebrany materiał pozwolił sformułować następujące wnioski:

1. Analiza danych statystycznych oraz wyników badań ankietowych pozwala na stwierdzenie, że w odniesieniu do usług województwa śląskiego trudno mówić o kryzysie gospodarczym, chociaż można zauważyć znaczne spowolnienie rozwoju, które było jednak przesunięte w czasie w stosunku do kryzysu ogólnoswiatowego i objęło lata 2010 i 2011.

2. W badanym okresie dokonały się znaczące zmiany poziomu rozwoju usług w gminach województwa śląskiego. W 77% gmin nastąpił wzrost nasycenia usługami, w tym w dwóch z nich (Popów i Ornontowice) przekroczył on 50%. Nie zmieniło to jednak ogólnego obrazu rozwoju usług, w którym dominującą pozycję zachowały Katowice. Nastąpiło jednak nieznaczne zmniejszenie przestrzennych dysproporcji w poziomie rozwoju usług, chociaż nadal są one znaczące.

3. Wzrost liczby pracujących w usługach ograniczył negatywne konsekwencje dla rynku pracy w kontekście bezrobocia. Ustalono, że wysoki poziom rozwoju usług korzystnie wpływa na niższą stopę bezrobocia, jednak brak jest istotnej statystycznie zależności między dynamiką zmian w usługach a podobnymi zmianami w poziomie bezrobocia. Przynajmniej w części wynika to ze znaczącej wciąż roli przemysłu, który w nieco odmienny sposób reaguje na procesy zachodzące w gospodarce.

Artykuł jest efektem badań przeprowadzonych w ramach projektu badawczego „Społeczno-gospodarcze i przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych rynków pracy województwa śląskiego – SGP WSL”, realizowanego w ramach Priorytetu VIII Regionalne Kadry Gospodarki, Działania 8.1 Rozwój pracowników i przedsiębiorstw w regionie, Poddziałania 8.1.2 Wsparcie procesów adaptacyjnych i modernizacyjnych w regionie, Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Literatura References

- Barczak, B., Bartusik, K. (2010). Istota, uwarunkowania i następstwa kryzysu. W: A. Stabryła (red.). *Zarządzanie kryzysem*. Kraków: Mfiles.pl.
- Borchert, I., Mattoo, A. (2009). The Crisis-Resilience of Services Trade, Policy Research Working Paper, 4917. Washington: World Bank. Pozyskano z <http://documents.worldbank.org/curated/en/2009/04/10497349/crisis-resilience-services-trade>.
- Dorocki, S. (2011). Wpływ kryzysu gospodarczego na przemiany struktur regionalnych Francji. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 17, 67–86.
- Euronews (2010). Wpływ kryzysu gospodarczego na zatrudnienie, 31. Pozyskano z www.pip.gov.pl/html/pl/prewencja/wsm/doc/euronews31.pdf.
- Forlani, E. (2010). Competition in The Service Sector and The Performances of Manufacturing Firms: Does Liberalization Matter? *CESifo Working Paper*, 2942. File:///E:/Users/uzytownik/Downloads/cesifo1_wp2942.pdf.
- Ilnicki, D. (2009). Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju usług w Polsce. Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania badań. *Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego*, 11.
- Januszkiewicz, W. (2011). Kilka refleksji na temat odporności sektora usług na globalną recesję gospodarczą. *Współczesne Problemy Ekonomiczne*, 3, *Zeszyty Naukowe*, 665, 33–40. Uniwersytet Szczeciński.
- Kłowski, F. (2014). Problemy z wykorzystaniem pracujących jako miernika rozwoju usług (przykład województwa śląskiego), *Space – Society – Economy*, 13, 269–280.
- Kłowski, F. (2008). *Usługi*. W: M. Tkocz (red.). *Województwo śląskie. Zarys geograficzno-ekonomiczny*, Sosnowiec: Wydział Nauk o Ziemi UŚ, 87–107.

- Kryzys finansowy. *Wybrane zagadnienia* (2009). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Lettice, F., Tschida, M., Forstenlechner, I. (2013). Managing in An Economic Crisis: The Role of Market Orientation in An International Law Firm. *Journal of Business Research*. Pozyskano z <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbusres>.
- Nazaruk, J.M. (2013). Wpływ światowego kryzysu finansowego na gospodarkę Polski i jej regionów. W: R. Kisiel, M. Wojarska (red.). *Wybrane aspekty rozwoju regionalnego*. Olsztyn: Fundacja „Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach”, 75–89.
- Nowosielska, E. (2002). Sektor usług w aglomeracji warszawskiej w latach dziewięćdziesiątych. *Prace Geograficzne*, 184, Warszawa: IGiPZ PAN, 195–227.
- Nyklewicz, K. (2013). Wpływ kryzysu gospodarczego na stosunki zatrudnienia w sektorze usług w Niemczech. W: D. Kotlorz (red.). *Zróżnicowanie sytuacji na rynku pracy – ujęcie regionalne, krajowe, międzynarodowe*. Katowice: Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 112–121.
- Parysek, J. (2005). *Miasta polskie na przełomie XX i XXI wieku. Rozwój i przekształcenia strukturalne*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Runge, A. (2010). Procesy i struktury ludnościowe w województwie śląskim. W: *Procesy i struktury demograficzno-społeczne na obszarze województwa śląskiego w latach 1988–2008*. Katowice: Urząd Statystyczny w Katowicach, 33–82.
- Runge, J., Kłosowski, F. (2011). Changes in population and economy in śląskie voivodship in the context of the suburbanization process. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 89–106.
- Stefaniak-Kopoboru, J. (2013). Przedsiębiorstwa usługowe Unii Europejskiej wobec kryzysu gospodarczego. *Zarządzanie i Finanse – Journal of Management and Finance*, 4(4), s. 239–255.
- Sitek, J., Runge, J., Kłosowski, F., Runge, A., Petryszyn, J., Pytel, S., Spórna, T., Kurpanik, M., Zuzanska-Żysko, E. (2013). *Społeczno-gospodarcze i przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych rynków pracy województwa śląskiego*. Sosnowiec: SGP WSL.
- Śleszyński, P. (2003). Rozkład przestrzenny działalności gospodarczej w aglomeracji warszawskiej. *Przegląd Geograficzny*, 75(3), 403–432.
- Zieliński, M. (2012). Kryzys gospodarczy a sytuacja na rynku pracy w krajach Unii Europejskiej w latach 2007–2011. *Oeconomia Copernicana*, 2, 57–68.
- Zioło, Z. (2011). Wpływ światowego kryzysu na tendencje wzrostu gospodarki i światowych korporacji. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 17, 9–32.

Franciszek Kłosowski, dr hab., Uniwersytet Śląski, Katedra Geografii Ekonomicznej. Jego zainteresowania badawcze to: geografia usług, geografia ekonomiczna i gospodarka przestrzenna

Franciszek Kłosowski, dr hab., University of Silesia, Faculty of Earth Sciences, Department of Economic Geography. His research interests are: services geography, economic geography, land management.

Adres/address:

Uniwersytet Śląski w Sosnowcu
Wydział Nauk o Ziemi
Katedra Geografii Ekonomicznej
Zakład Geografii Społecznej
ul. Będzińska 60, 41–200 Sosnowiec, Polska
e-mail: franciszek.klosowski@us.edu.pl